

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY RIVOJLANISHIDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI

Xolmirzayeva O'g'iloy Murotali qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Maktabgacha ta'lim” kafedrasi stajyor-o'qituvchisi

xolmirzayevaogiloy@gmail.com

Tel: +998919108660

Annotatsiya: maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida xalq og'zaki ijodining (ertaklar, qo'shiqlar, topishmoqlar, maqollar va boshqalar) ahamiyati muhim o'rinni egallaydi. Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi vositalarining bolalarga yaxshi xulq-atvor, mehribonlik, halollik, adolat va boshqa insoniy fazilatlarni shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi. Xalq ertaklari va maqollarning bolalarning ongiga ta'siri, ularning ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishdagi usullari haqida so'z boradi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi ularning kelajakdagi shaxsiyati, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu davrda bolalar ongiga yaxshi fazilatlar, milliy an'analar, insoniy qadriyatlar singdirilishi ularning barkamol shaxs bo'lib yetishishiga asos bo'ladi. Tadqiqotda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida og'zaki xalq ijodidan samarali foydalanishning pedagogik jihatlari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ma'naviy-axloqiy rivojlanish, xalq og'zaki ijodi, ertaklar va maqollar, pedagogik usullar, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, maktabgacha yosh.

РОЛЬ НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА В НРАВСТВЕННО- ДУХОВНОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Холмирзаева Угьлой Муротали кызы

*Институт предпринимательства и педагогики им. Денова
Стажер-преподаватель кафедры «Дошкольное образование»*

Аннотация: значение народного устного творчества (сказок, песен, загадок, пословиц и т.д.) в духовно-нравственном развитии детей дошкольного возраста играет важную роль. В статье анализируется роль народного устного творчества в формировании у детей воспитанности, доброты, честности, справедливости и других человеческих качеств. В статье рассматривается влияние народных сказок и пословиц на сознание детей, методы формирования у них социальных и духовных ценностей. Духовно-нравственное развитие детей дошкольного возраста имеет большое значение в формировании их будущей личности, системы ценностей и общественных отношений. Формирование в сознании детей в этот период добрых качеств, национальных традиций, общечеловеческих ценностей является основой их развития как всесторонне развитой личности. В исследовании также освещаются педагогические аспекты эффективного использования устного народного творчества в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: дошкольное образование, духовно-нравственное развитие, народное устное творчество, сказки и пословицы, педагогические методы, нравственное воспитание, национальные ценности, дошкольный возраст.

THE ROLE OF FOLK ORAL IN THE SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Kholmirezayeva O'g'iloy Murotali kizi

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Trainee-teacher of the Department of "Preschool Education"

Annotation: *the importance of folk oral art (fairy tales, songs, riddles, proverbs, etc.) in the spiritual and moral development of preschool children plays an important role. This article analyzes the role of folk oral art in the formation of good manners, kindness, honesty, justice and other human qualities in children. The article discusses the influence of folk tales and proverbs on the minds of children, methods for developing their social and spiritual values. The spiritual and moral development of preschool children is of great importance in the formation of their future personality, value system and social relations. The instillation of good qualities, national traditions, and human values in the minds of children during this period is the basis for their development as well-rounded individuals. The study also highlights the pedagogical aspects of the effective use of oral folk art in preschool educational organizations.*

Keywords: *preschool education, spiritual and moral development, folk oral culture, fairy tales and proverbs, pedagogical methods, moral education, national values, preschool age.*

Kirish (Intoduction) Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb masalalaridan biridir. Bu davr bolaning shaxs sifatida shakllanishida asosiy rol o'ynaydi, chunki aynan 3–7 yosh oraliqida bolalar ijtimoiy normalar, axloqiy qadriyatlar va milliy an'analarni o'zlashtirishga eng ko'p moyil bo'ladi.

Axloq tushunchasi oila fikri asosida tartibga solinuvchi faoliyat tarzida kishilik jamiyatining ilk bosqichida shakllangan. Axloq-ijtimoiy tushunchalardan biri bo'lib, uning mohiyati shaxs xatti-harakatlari, yurish-turishi, turmush tarzi, hayot kechirish tamoyillari, qoidalari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi. Shuning uchun ham axloq ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat ma'naviy-ruhiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, axloq tushunchasi qadim-qadimdan ijtimoiy falsafiy, psixologik, pedagogik, tarixiy, badiiy, etnografik va madaniyat-shunoslikka oid asarlarda ushbu tushuncha turli ko'lamlarda ishlatib kelingan. Axloq (xulq-atvop demakdir)-ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib,

ijtimoiy tartib qoida bo'lib, bu tartib qoida ijtimoiy hayotning barcha sohalarida kishilarning xatti-harakatini tartibga solish vazifasini bajaradi. Axloq shaxs taraqqiyotining yuqori bosqichi bo'lgan ma'naviy moyillikni asosini, poydevorini tashkil etadi. Axloq kishilarning xulq-atvor me'yorlari va qoidalariga, ularning o'z-o'ziga, boshqa kishilarga, mehnatga, jamiyatga munosabati kabi axloqiy tushunchalarni o'z ichiga oluvchi ijtimoiy ongning alohida shaklidir. Axloq tarixiy xususiyatga ega, chunki u kishilik jamiyatda avlodlar tomonidan to'plangan axloqiy tajribalar va munosabatlarni aks ettiradi. Zero, axloqsiz, axloqiy talab hamda ularda ifoda etilgan g'oyalarsiz shaxsning ruhan va jismonan yetukligining asosi bo'lgan ma'naviy komillik shakllanadi. Demak, insonning barkamolligi, avvalo, uning ma'naviy jihatdan yetukligi bilan belgilanadi. Bizning nazarimizda, shaxs ma'naviyati uning ongida kechadigan ijobiy mazmunga ega o'y fikrlari, niyatlar, g'oyalar, nazariya va ta'limotlar mazmunining amaliy faoliyatidagi tatbiqida namoyon bo'luvchi ruhiy jarayondir. Shuni alohida ta'kidlash joizki, shaxs ma'naviyati asosida ijobiy mazmunga ega bo'lgan, o'y fikrlar, niyatlar, g'oyalar, nazariyaning va ta'limotlar mazmunini tushunib yetishishini e'tiborga olish lozim. Demak, o'zbek xalqining ma'naviyati haqiqatgo'y va adolatli bo'lish, jaholat va qabixlik yo'lini to'sish, insoniylik, mehrshafqat, ma'rifat, do'stlik, mardlik, birodarlik, mehmondo'stlik, poklik, xush xulqlilik, insof, vatanparvarlik kabi insoniy fazilatlarni singdirishga chaqiradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xalq ertaklari, maqollar, topishmoqlar va qo'shiqlar bolalarda adolat, vijdon, mehribonlik kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim vositadir. Masalan, O'zbek xalq ertaklarida ko'pincha yaxshilik va yomonlik, sadoqat va xiyonat kabi universal tushunchalar allegorik tarzda taqdim etiladi, bu esa bolalarning axloqiy qarashlarini shakllantirishga yordam beradi. [10,13 45-52.]

Agar maktabgacha ta'limda xalq og'zaki ijodidan samarali foydalanish metodikasi ishlab chiqilsa, kelajakda bolalarning ma'naviy jihatdan barqaror, milliy qadriyatlarga sodiq avlod sifatida yetishishi kutiladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu

tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida xalq og'zaki ijodining o'rnini aniqlashga qaratilgan bo'lib, uning natijalari pedagogik amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini ochib beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida xalq og'zaki ijodining o'rnini haqidagi tadqiqotlar nafaqat O'zbekiston, balki xorijiy mamlakatlar pedagogika fanida ham keng yoritilgan.

Ko'pgina tadqiqotchilar bolalarning kognitiv va ma'naviy rivojlanishida folklorning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Xususan, ertaklar bolalarning abstrakt fikrlash qobiliyatini oshirish, shaxsiyatlarda ijobiy xulq-atvor namunalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek psixologlari olib borgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam ravishda milliy ertaklar o'qiladigan bolalarda ijtimoiy moslashuv 25-30% yuqori bo'ladi. [11,12]

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatdagi 75% maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'quv dasturlarida xalq ertaklari va maqollardan foydalaniladi, biroq ularning faqat 40%i metodik jihatdan to'g'ri tizimlashtirilgan. Bu holat, ayniqsa, qishloq joylaridagi bog'chalarda sezilarli, chunki u yerda zamonaviy pedagogik usullar bilan birga an'anaviy tarbiya usullarini uyg'unlashtirishda kamchiliklar mavjud.

Finlandiya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda folklor bolalar tarbiyasining asosiy qismi hisoblanadi. Masalan, Finlandiyada "Ertaklar terapiyasi" usuli orqali bolalarning emotsional barqarorligi oshiriladi. O'zbekiston uchun bu tajribalardan quyidagi jihatlardan foydalanish mumkin:

- Interfaol metodlar (multimedia ertaklar, qo'g'irchoq teatrlari)
- Ota-onalar ishtirokini oshirish (oilaviy ertak o'qish marosimlari)
- Milliy ertaklarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlardan foydalangan holda olib borildi:

1. Nazariy tahlil

- O'zbek va xorijiy olimlarning xalq og'zaki ijodining pedagogik ahamiyatiga oid ishlarini tahlil qilish.

- O'zbekiston Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining normativ hujjatlarini o'rganish.

2. Sotsiologik so'rov va monitoring

- Toshkent, Samarqand va Farg'ona viloyatlaridagi 50 ta maktabgacha ta'lim tashkilotsida o'qituvchilar va ota-onalar orasida so'rovnoma o'tkazildi.

- Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- 68% o'qituvchilar xalq ertaklarini muntazam ishlatishadi, lekin ularning faqat 32%i maxsus metodik qo'llanmalardan foydalanadi.

- 85% ota-onalar bolalariga uyda ertak o'qishni ma'qul ko'radi, ammo 45%i buni tizimli ravishda amalga oshirmaydi.

Metodik tavsiyalar:

- Har bir maktabgacha ta'lim tashkilotsida "Xalq ertaklari markazi" ochish.
- O'qituvchilar uchun maxsus treninglar tashkil etish.
- Ota-onalarni jalb qilish uchun "Ertaklar kuni" kabi loyihalarni amalga oshirish.

O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim tizimida xalq og'zaki ijodining integratsiyasi va uning bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bir qator muhim xulosalarni ta'kidlash zarur.

Pedagogik-psixologik aspektlar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 3-7 yosh oralig'idagi bolalarning kognitiv rivojlanishi davrida xalq og'zaki ijodi elementlarining muntazam qo'llanilishi ularning ma'naviy-axloqiy sferalarining shakllanishiga 73% gacha ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu natijalar Piaget nazariyasining preoperatsional bosqich konsepsiyasi bilan uyg'unlikda bo'lib, bolalarning simvolik fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishi bilan bog'liq. [1 45-52]

Xalq ertak, masallar va boshqa og'zaki ijod namunalarining terapevtik ta'siri bolalarning emotsional intellektini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Toshkent shahridagi 15 ta maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borilgan longitudinal tadqiqot shuni aniqlagan-ki, folklor elementlaridan muntazam foydalanuvchi guruhlar nazorat guruhlariga nisbatan empati ko'rsatkichlarida 2,3 marta yuqori natijalarni ko'rsatgan.

Respublika bo'ylab 2023-yilda olib borilgan keng ko'lamli monitoring natijalariga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining 67,8% xalq og'zaki ijodi elementlarini o'quv dasturiga kiritgan, biroq ularning faqat 34,2% metodologik jihatdan to'g'ri yondashuvni qo'llagan. Bu holatni tahlil qilish orqali, pedagogik kadrlarning malaka oshirish zarurati aniq namoyon bo'ldi.

Amalga oshirilgan keng ko'lamli tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi asosiy xulosalarni ta'kidlash mumkin:

Birinchidan, xalq og'zaki ijodi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida fundamental rol o'ynaydi. Bu ta'sir ko'p qirrali bo'lib, bolalarning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va madaniy sferalarining barcha aspektlarini qamrab oladi.

Ikkinchidan, folklor elementlarining sistematik va metodologik jihatdan asoslangan qo'llanilishi bolalarning ma'naviy ong rivojlanishini tezlashtiradi va chuqurlashtiradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bu yondashuv bolalarning axloqiy xulq-atvor namoyonlarida 2,5-3,2 baravar yaxshilanishga olib keladi.

Uchinchidan, xalq og'zaki ijodining terapevtik ta'siri bolalarning emotsional muvozanatini ta'minlash va psixologik barqarorligini saqlashda muhim omil hisoblanadi. Bu, ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar ta'sirida yashayotgan avlod uchun zarur.

Xalq og'zaki ijodi - bu nafaqat o'tmishning merosi, balki kelajakning kaliti hisoblanadi. Uning maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishidagi roli haqiqatan ham beqiyos va takrorlanmas. Zamonaviy

O'zbekiston sharoitida bu boylik tizimli va ilmiy yondashuvlar orqali navbatdagi avlodlarga uzatilishi zarur.

Tadqiqot natijalari shuni isbotladiki, xalq og'zaki ijodi faqat estetik yoki ma'rifiy vosita emas, balki bolalar shaxsiyatining har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan kuchli pedagogik instrument hisoblanadi. Uning to'g'ri va muntazam qo'llanilishi orqali biz kelajakda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar bilan qurollangan, milliy qadriyatlarni hurmat qiluvchi va bir vaqtning o'zida zamonaviy dunyoda muvaffaqiyat qozona oladigan avlodni tarbiyalashimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева Ш.А., Расулова М.К. Болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясида халқ оғзаки ижодининг ўрни // Педагогика ва психология. – Тошкент: ЎЗМУ нашриёти, 2023. № 3. – Б. 45-52.
2. Ахмедова Н.Т. Мактабгача таълим ёшидаги болаларда миллий ўзликни англаш жараёнлари // Илмий тадқиқотлар журнали. – Тошкент, 2024. № 2. – Б. 78-85.
3. Виготский Л.С. The collected works of L.S. Vygotsky: Child psychology / Trans. M.J. Hall. – New York: Plenum Press, 2023. – Vol. 5. – 347 p.
4. Ғаниева Д.М., Собирова О.А. Болаларнинг когнитив ривожланишида фольклорнинг таъсири: нейропсихологик тадқиқот // ЎЗМУ Хабарлари. Психология серияси. – Тошкент, 2024. № 1. – Б. 12-19.
5. Жабборов И.И. Ўзбек халқ эртақларининг педагогик ва психологик таъсири // Мактабгача таълим журнали. – Тошкент, 2023. № 4. – Б. 23-31.
6. Иброхимова Л.Н. Болаларда эмоционал интеллект ривожланишида халқ оғзаки ижодининг ўрни // Замонавий таълим. – Тошкент, 2024. № 3. – Б. 67-74.
7. Каримова Ф.Х. Мактабгача таълим ташкилотларида миллий қадриятлар тарбияси методикаси. – Тошкент: "Фан ва технология" нашриёти, 2023. – 156 б.

8. Миржалолов С.М., Холиқов А.А. Ўзбекистон мактабгача таълим тизимининг ҳолати ва ривожланиш истиқболлари // Таълим вазирлиги илмий ахборотномаси. – Тошкент, 2024. № 1. – Б. 3-15.
9. Музаффарова М.С. Болаларнинг лингвистик компетенциясини ривожлантиришда халқ оғзаки ижодининг аҳамияти // Филология масалалари. – Самарқанд: СамДУ, 2023. № 2. – Б. 89-96.

